

na primer odklanjali tako protestantska kot katoliška Cerkev. — V tretjem delu avtorji kritično obravnavajo vprašanje, koliko so človeške pravice, proklamirane v francoski revoluciji, ki jih Cerkev po drugem vatikanskem koncilu tudi uradno sprejema, uresničene tudi v njej sami.

Vincenc Rajšp

Giulio Sapelli, **Trieste itallana. Mito e destino economico**. Milano : Franco Angeli, 1990. 343 strani.

V zbirki zgodovinskih razprav je pri milanski založbi Franco Angeli izšla obsežna publikacija, ki obravnava gospodarski razvoj Trsta v 20. stoletju. Avtor tega v več pogledih izzivalnega dela je Giulio Sapelli, zgodovinar iz Turina, večletni predavatelj na tržaški univerzi, trenutno pa profesor sodobne italijanske zgodovine v Milanu. Sapelli je svoje dosedanje raziskovalne napore dosledno vložil v proučevanje italijanske gospodarske zgodovine. Proučil je razmerje, ki se je v Italiji izoblikovalo med krajevnimi gospodarskimi sistemi in širšim tržiščem ter razvoj kapitalistične proizvodnje. V italijanskem gospodarskem okviru je raziskal industrijsko kulturo italijanskih gospodarstvenikov in podjetij. Osvetlil je na primer vlogo in delo Adriana Olivettija. Pričel je tudi s študijem ene izmed danes najpomembnejših italijanskih zavarovalniških družb, Riunione adriatica di sicurtà, in ugotovil, da ne more mimo njenih tržaških korenin in mimo izvora njenega dolgoletnega vodilnega kadra, ki se je začetno izoblikoval prav v tržaškem gospodarskem okolju. Sapelli je namreč prepričan, da je pisanje zgodovine tudi ene same zavarovalniške družbe neločljivo povezano s poznavanjem njenega okolja. Odtod potreba po celovitejšem poznavanju tržaške gospodarske preteklosti in po proučitvi političnega ozadja, ki je nešteto krat odločalo o usodi tržaškega gospodarstva.

Sapellija je Trst očaral s svojo kozmopolitsko preteklostjo, kakor sam pove v uvodu, a tudi izzval z nepogrešljivim prepletanjem mita in resničnosti. Kot zgodovinar se je okoristil s statusom zunanjega opazovalca in s primerno odmaknjenostjo razkril gospodarske silnice tega stoletja, da bi podrl vizijo o Trstu kot srečnem otoku. Raziskal je doslej poznane, a tudi še neraziskane arhivske vire (npr. arhiv Banca d'Italia); nekatere ustanove (npr. Banca Commerciale Italiana) pa so mu prepečile vpogled v dokumentacijo, ki jo hranijo.

Propad tržaškega gospodarstva se po Sapellijevem mnenju začne z razpadom Avstro-Ogrske in s priključitvijo Trsta k Italiji. Gospodarstvo Trsta je bilo znotraj novih meja zapisano propadu iz enostavnega razloga, ker je Trst postal mesto brez zaledja. Izguba zaledja je bila namreč za tržaški gospodarski sistem pogubna ne glede na gesla irendentističnih in nacionalističnih krogov, ki so bili zaverovani v gospodarsko neodvisnost Trsta. Nasprotno so celo menili, da je tržaško gospodarstvo italijansko, ker je bila večina tržaške delovne sile, po njihovem mnenju, italijanske narodnosti. Isti krogi so zanikali večnarodnost tržaškega kapitala v prepričanju, da je bil avstrijski državni okvir prava ovira za celovit razvoj tržaškega gospodarstva in za uspešen prodor italijanskega kapitala na balkansko območje. Programi liberalnacionalnih in irendentističnih veljakov so se izkazali v novem državnem okviru za utopistične. Vsa vitalna področja tukajšnje ekonomije (industrijo, trgovino, zavarovalništvo in bančništvo) je takoj po koncu prve svetovne vojne zajela huda kriza. Italijanske oblasti so nacionalizirale avstrijsko-ogrske bančne podružnice, s tem pa so onesposobile krajevni finančni kapital. Kot ugotavlja Sapelli, ni šlo zgolj za resanacijo tržaškega bančništva, temveč tudi za njegovo omejitve, ki se je v najjasnejši obliki pokazala zlasti pri uničenju slovenskega bančništva. Zakladni minister Stringher je že leta 1919 pisal v Trst, da je treba tržaško bančništvo popolnoma potalijančiti. Nekatere težave so imele tudi tržaške zavarovalnice, ki so se morale vključiti v povsem nov državni okvir. Ladjedelnštvo je medtem životarilo kljub posojilom in vojni odškodnini, ki so mu jih nudile nove oblasti. Razblinil se je sen o Trstu kot industrijskem centru v rokah zasebnega kapitala. Iz čisto političnih razlogov je »Trst moral gledati proti Milanu in ne proti Dunaju«. Taka usmeritev je bila pa povsem nasprotna Trstu, saj je sprožila konkurenco med tržaškim in ostalimi italijanskimi pristanišči.

Pomoč državnega kapitala ni torej preprečila, da bi tržaško gospodarstvo ne zašlo v hudo krizo. Zaman je bilo posredovanje Arminia Brunnerja in vseh tistih, ki so se zavzeli, da bi Trst ne izgubil nekdanj privilegirane razmerja s srednjeevropskim prostorom. Dejansko se je že v začetku tridesetih let pokazalo, da je gospodarska ekspanzija italijanskega kapitala na Balkanu le retorično geslo italijanskega kolonializma. Tržaški gospodarski krogi niso bili več kos novi politični in gospodarski situaciji, poleg tega pa niso znali kljubovati konkurenci severnonemških pristanišč. Glavni vzrok hude krize, ki je že sredi dvajsetih let zajela tržaško gospodarstvo, pripisuje Sapelli manj splošni gospodarski konjunkturi kot predvsem krajevnim gospodarskim

okolnostim. Mnenja je, da so v 20. in 30. letih nacionalne zahteve dokončno preglasile ekonomske. Nekdanja kozmopolitska gospodarska elita, prava lokomotiva tržaškega gospodarstva v 19. stoletju, se je morala umakniti, člani najpomembnejših podjetniških družin (Brunner, Morpurgo, Coslovich in drugi) so bili v večini primerov postavljeni ob stran. Nove oblasti so na vodilna mesta tržaških denarnih zavodov, zavarovalnic in industrijskih obratov nameščale njim podrejene kadre ne glede na poklicno usposobljenost. Marsikateri novi gospodarstvenik se je izsolal v škvadrastičnih vrstah (dovolj zgovoren je primer Francesca Giunte). Toda niti prihod novih vodilnih kadrov, niti vedno večja prisotnost javnega kapitala nista rešila bistvenih vprašanj tržaškega gospodarstva. Tukajšnji ekonomski sistem je še naprej propadal. Pristaniška dejavnost je ohromela, zlasti potem ko sta Avstrija in Češka preusmerili svoje blago v severnonemška pristanišča.

Z zaostritvijo gospodarskega stanja so se v Trstu oglašali prvi avtonomistični klici in zahteve po zaščiti mesta ter njegove ekonomije. Jokavost tržaških politikov ni obrodila nikakršnih sadov, saj je v oktobru 1940 dopisnik italijanskega gospodarskega dnevnika »Il sole« zapisal, da je Trst podobno kot vsa velika nemška pristanišča imel nekdanj živahno borzo, skladišča prepolna raznovrstnega blaga, na stotine trgovskih podjetij, velike kapitale in številen podjetniški razred. Ugotovil pa je, »da danes Trst nima skoraj nič od vsega tega«. Jugoslovska zasedba in zavezniška uprava sta negativno učinkovali na tržaško gospodarstvo. V drugi polovici petdesetih let in zlasti v šestdesetih letih je javni kapital še naprej financiral velike industrijske obrate, istočasno pa je pripomogel k razkrajanju ekonomskega tkiva, ki so ga sestavljali nekaj desetletij predvsem srednji in mali industrijski obrati. Krivdo za to neenakomerno porazdeljeno finančno pomoč Sapelli ne pripisuje le rimski vladi, temveč tudi krajevnim gospodarstvenikom. Trst s svojimi političnimi voditelji je na primer križem rok opazoval izseljevanje visoko kvalificirane delovne sile in privatnega kapitala, istočasno pa sprejemal nesmotrno rast služb v javnih upravah. Sapellijeva analiza je dovolj jasna, ko trdi, da je Trst mesto, ki je v zadnjih desetletjih živelo od državne miloščine. Tudi zato, ker se ni znalo otresti svojega avtonomističnega čuta in vzpostaviti pozitiven odnos s furlansko in slovensko stvarnostjo. Trst se je zapiral sam vase, v avtonomizem in municipalizem, ki predstavljata kulturni milieu mestnega vodilnega razreda. Kolikšen je še danes vpliv teh krogov, pa je bilo po mnenju avtorja zelo razvidno ob reakciji na Osimski sporazum, ki je bil zadnja pomembna priložnost za gospodarski in kulturni dvig Trsta.

Avtor ne zanemarja slovenskega gospodarstva, pogrēša pa ustrezno literaturo, in naglašā, da je razmerje mesta do zaledja in do slovenske manjšine eno izmed ključnih vprašanj, ki danes negativno pogojujejo tržaško ekonomsko realnost. Nacionalistična mržnja še vedno ovira vsakršen vzlet ekonomskih dejavnosti. Z ozirom na to avtor zastavlja dovolj provokativno tezo, češ da v mestu še vedno deluje nasprotje med italijansko in slovensko buržoazijo, ne pa konflikt med italijanskim meščanstvom in slovenskim delavstvom. Knjiga o tržaškem gospodarstvu se tako v drugem delu prelevi iz znanstvene študije v živahno diagnosticiranje tukajšnje ekonomije. Se več, Sapelli daje celo napotke, kako bi se lahko mesto rešilo pred splošnim gospodarskim propadom. Potrebno bi bilo po njegovem vzpostaviti ploden odnos z zaledjem, oživetiti nekdanjo podjetniško tradicijo ter korenito spremeniti politično in gospodarsko miselnost tržaških vodilnih krogov.

Marta Verginella

Kranjski zbornik 1990. Kranj 1990, 345 str.

Sredi leta je izšel Kranjski zbornik 1990, ki je že sedmi po vrsti. Poleg uvodnih besed predsednika občine Kranj je v zborniku objavljeno kar 32 prispevkov, ki jih je napisalo 30 avtorjev. Publikacija je koncipirana enako kot zadnji štirje kranjski in večina slovenskih krajevnih zbornikov. Prispevki so razporejeni v naslednje celote: gospodarstvo, kulturna podoba Kranja, arhitektura, zgodovinopisje, šolstvo, zdravstvo, šport in kronika.

Poglavje o gospodarstvu začenja prispevek *Vide Prinčič-Gorjanc*, ki opisuje značilnosti gospodarskih gibanj v kranjski občini v letih 1985–1990 in ugotavlja, da ima vse večja gospodarska in družbena kriza v državi odločilen vpliv na gospodarsko-razvojna prizadevanja v Kranju. Preglednice gospodarskega gibanja v občini Kranj ilustrirajo dejstvo, da v Kranju v omenjenih petih letih niso uspeli zadržati pozitivnih gospodarskih razvojnih trendov, ki so bili za občino značilni vse do začetka osemdesetih let. Kljub vsemu pa so nekatera kranjska podjetja v petletnem obdobju do leta 1990 le uspela z nekaterimi gospodarskimi investicijami, s katerimi so želeli vsaj delno prestrukturirati sorazmerno zastarelo kranjsko gospodarstvo. *Janez Tavčar* se je lotil prikaza kmetijskega razvoja v občini od leta 1953 do 1990. Ugotavlja, da je bilo kmetijstvo po drugi svetovni vojni v Jugoslaviji v podrejenem